

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ІННОВАТИКИ, ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ТА ІНФРАСТРУКТУРИ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Навчально-наукового інституту інноватики, природокористування та інфраструктури

Василь БРИЧ

“ 31 ” _____ 2023 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Виконувач обов'язків проректора з науково-педагогічної роботи

Виктор ОСТРОВЕРХОВ

_____ 2023 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Навчально-наукового інституту новітніх освітніх технологій

Святослав ЛИТВЕЛЬ

“ 31 ” _____ 2023 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА

з дисципліни «Екологічна та енергетична модернізація розвитку територій»

ступінь вищої освіти – бакалавр

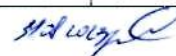
Галузь знань: 10 «Природничі науки»

Спеціальність: 101 «Екологія»

Освітньо-професійна програма «Екологічна безпека і охорона навколишнього середовища»

Кафедра екології та охорони здоров'я

Форма навчання	Курс	Семестр	Лекції (год.)	Практ. (семін.) (год.)	ІРС (год.)	Тренінг (год.)	Самост. робота студ. (год.)	Разом (год.)	Залік (сем.)
Денна	II	IV	28	14	3	6	99	150	IV
Заочна	II	IV	8	4	-	-	138	150	IV

ТЕРНОПІЛЬ – ЗУНУ

2023

Робочу програму склав д-р. екон. наук, старший наук. співробітник, професор кафедри екології та охорони здоров'я **Борис СИДОРУК**

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри екології та охорони здоров'я, протокол № 1 від 28. 08. 2023 р.

**В. о. завідувача кафедри,
к. е. н., ст. викладач**

Леонід БИЦЮРА

Розглянуто і схвалено групою забезпечення спеціальності «Екологія», протокол № 1 від 30. 08. 2023 р.

**Голова групи забезпечення,
к. е. н., ст. викладач**

Леонід БИЦЮРА

**Гарант освітньо-професійної програми,
к. е. н., ст. викладач**

Леонід БИЦЮРА

СТРУКТУРА РОБОЧОЇ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«Екологічна та енергетична модернізація розвитку територій»

1. Опис дисципліни «Екологічна та енергетична модернізація розвитку територій»

Дисципліна «Екологічна та енергетична модернізація розвитку територій»	Галузь знань, спеціальність, СВО	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів – 5	Галузь знань: 10 «Природничі науки»	Статус дисципліни вибіркова Мова навчання українська
Кількість залікових модулів – 3	Спеціальність 101 «Екологія»	Рік підготовки: <i>Денна – II</i> <i>Заочна – II</i> Семестр: <i>Денна – IV</i> <i>Заочна – IV</i>
Кількість змістових модулів – 2	Ступінь вищої освіти – бакалавр	Лекції: <i>Денна – 28 год.</i> <i>Заочна – 8 год.</i> Практичні заняття: <i>Денна – 14 год</i> <i>Заочна – 4 год.</i>
Загальна кількість годин – 150		Самостійна робота: <i>Денна – 99 год</i> <i>Заочна – 138 год.</i> Тренінг – 4 год. КПЗ – 2 год. Індивідуальна робота – 3 год.
Тижневих годин – 10, з них аудиторних – 3		Вид підсумкового контролю – залік

2. Мета і завдання дисципліни «Екологічна та енергетична модернізація розвитку територій»

2.1. Мета вивчення дисципліни.

Головна мета курсу «Екологічна та енергетична модернізація розвитку територій» – отримання базових знань щодо екологічної та енергетичної модернізації розвитку територій.

2.2. Завдання вивчення дисципліни

Завданням дисципліни полягають у формуванні у студентів системи теоретичних і практичних знань щодо екологічної та енергетичної модернізації розвитку територій.

У результаті вивчення дисципліни студент повинен знати:

- підходи до забезпечення сталого розвитку суспільства;
- напрямки екологічного оздоровлення розвитку територій;
- сучасні методи управління екобезпекою;
- основні поняття та категорії в галузі екологоорієнтованого розвитку;

вміти:

– використовувати сучасні методи екологічної та енергетичної оптимізації виробничих процесів;

– застосувати сучасні концептуальні основи та методологічні підходи щодо вирішення екологічних і енергетичних проблем;

– застосовувати технічні, організаційні, нормативні та економічні заходи забезпечення еколого-енергетичної оптимізації;

володіти:

- навиками розробки проєктів з охорони навколишнього середовища;
- базовими теоретичними основами енергетичного і екологічного менеджменту;
- ґрунтовними уявленнями про екологобезпечний територіальний розвиток;
- інструментами екологічного управління і енергоменеджменту.

Завдання лекційних занять.

Мета проведення лекцій полягає у тому, щоб ознайомити студентів із головними теоретичними і прикладними питаннями екологічної та енергетичної модернізації.

Завдання лекційних занять полягає у:

– викладанні студентам у відповідності з програмою та робочим планом основних питань екологічної та енергетичної модернізації та можливостей їх використання в практичній фаховій діяльності;

– формуванні у студентів цілісної системи теоретичних і проблемних знань з заданого курсу.

Завдання проведення практичних занять.

Мета проведення практичних занять полягає у тому, щоб виробити у студентів практичні навички екологічної та енергетичної модернізації і захисту довкілля.

Завдання проведення практичних занять:

– практично засвоїти лекційний курс і навчитися використовувати практично здобуті знання;

– глибше засвоїти та закріпити теоретичні знання, одержані на лекціях.

Передумови для вивчення дисципліни.

Вивчення курсу передбачає наявність систематичних та ґрунтовних знань із суміжних курсів, цілеспрямованої роботи над вивченням спеціальної літератури, активної роботи на лекціях та практичних заняттях, самостійної роботи та виконання індивідуальних завдань.

3. Програма навчальної дисципліни «Екологічна та енергетична модернізація розвитку територій»

Змістовий модуль 1. Загальні підходи до екологічної та енергетичної модернізації територій

Тема 1. Екологічна і енергетична модернізація розвитку територій: основні категорії, форми і завдання

Поняття про територію, регіон, регіональний розвиток. Теоретичні та нормативні аспекти екологічної модернізації економіки. Форми ресурсно-інноваційних стратегій екологічного розвитку. Соціальні виміри еколого-енергетичної модернізації. Інституційне забезпечення еколого-енергетичної модернізації розвитку території. Принципи екологозбалансованого і енергобезпечного розвитку громад.

Тема 2. Природна, демоекономічна та виробничо-інфраструктурна складові соціально-економічного розвитку територій

Структура природно-ресурсного потенціалу. Класифікація природних ресурсів і умов. Роль ПР у формуванні навколишнього середовища та місцевому економічному розвитку. Природно-екологічні і еколого-енергетичні особливості розвитку регіонів. Місцевий ринок праці. Кадрове забезпечення соціально-економічного розвитку території. Виробнича й інфраструктурна складові еколого збалансованого розвитку громад. Перспективи розвитку виробничого сектора і інфраструктурної ланки в забезпеченні еколого збалансованого розвитку територій.

Тема 3. Стратегічне управління соціально-економічним розвитком громад в контексті досягнення цілей сталого розвитку

Розробка стратегій соціально-економічного розвитку громад на основі принципів сталого розвитку. Оптимізація екологічного каркасу території громади. Розроблення програм комплексної екологічної оптимізації території громади. Напрямки і підходи щодо організації природоохоронної діяльності і створення заповідного фонду. Комплексні програми охорони довкілля на території громад.

Змістовий модуль 2. Прикладні аспекти екологічної та енергетичної модернізації територій

Тема 4. Екологічний аудит території та екологічна паспортизація об'єктів

Нормативно-правові основи проведення екологічного аудиту. Методичні підходи до оцінки природно-ресурсного потенціалу. Діагностика негативних природних і природно-техногенних процесів. Оцінка техногенного впливу на навколишнє середовище. Нормативно-правові основи екологічної паспортизації об'єктів. Облік об'єктів, що є причиною шкідливого впливу на довкілля. Оцінювання класу екологічної небезпеки об'єкту та його вплив на довкілля. Контроль за станом екологічної безпеки. Аналіз найважливіших екологічних проблем, які потребують вирішення на місцевому рівні

Тема 5. Схеми санітарного очищення населених пунктів. Місцеві плани і програми поводження з відходами

Розробка комплексних заходів щодо забезпечення нормативного стану навколишнього середовища та його безпеки при експлуатації та введенні у дію схеми санітарного очищення населених пунктів. Розробка планів із санітарного очищення. Проектування, будівництво, реконструкція, розширення об'єктів поводження з побутовими відходами, їх основних параметрів і місць розміщення. Планування фінансування заходів, передбачених схемою. Оцінка формування окремих видів відходів і вторинних ресурсів. Розрахунок ефективності використання вторинної сировини. Світовий і вітчизняний досвід в галузі поводження з ТПВ. Нормативна база і методи утилізації відходів. Складання місцевих планів поводження з відходами.

Тема 6. Розвиток проектів зеленого бізнесу в громадах

Розробка і впроваджувати програми стимулювання розвитку зеленого підприємництва

в громадах. Бізнес-планування. Зелені стартапи. Зелена економіка. Органічне землеробство. Пошук грантів під екологічні проекти. Огляд успішних проектів зеленого бізнесу в різних сферах господарювання.

Тема 7. Енергетичний аудит об'єктів житлового фонду та соціальної інфраструктури і реалізація проектів енергозбереження для ОТГ

Поняття про енергоефективність. Енергоефективна громада: шляхи досягнення. Поняття про енергетичний аудит форми енергетичного аудиту. Головні підходи і організація проведення енергетичного аудиту будівель. Звіт про енергоаудит. Енергетичний сертифікат будівлі. Проекти термомодернізації.

**4. Структура залікового кредиту з дисципліни «Екологічна та енергетична модернізація розвитку територій»
денна форма навчання**

	Кількість годин					
	Лекції	Практичні заняття	Індивідуальна робота	Тренінг, КПЗ	Самостійна робота	Контрольні заходи
Змістовий модуль 1. Загальні підходи до екологічної та енергетичної модернізації територій						
Тема 1. Екологічна і енергетична модернізація розвитку територій: основні категорії, форми і завдання	4	2	1		15	Поточне опитування
Тема 2. Природна, демоекономічна та виробничо-інфраструктурна складові соціально-економічного розвитку територій	4	2	1		15	
Тема 3. Стратегічне управління соціально-економічним розвитком громад в контексті досягнення цілей сталого розвитку	4	2		2	15	
Змістовий модуль 2. Прикладні аспекти екологічної та енергетичної модернізації територій						
Тема 4. Екологічний аудит території та екологічна паспортизація об'єктів	4	2			15	Поточне опитування
Тема 5. Схеми санітарного очищення населених пунктів. Місцеві плани і програми поводження з відходами	4	2	1	2	13	
Тема 6. Розвиток проєктів зеленого бізнесу в громадах	4	2			15	
Тема 7. Енергетичний аудит об'єктів житлового фонду та соціальної інфраструктури і реалізація проєктів енергозбереження для ОТГ	4	2		2	11	
Разом	28	14	3	6	99	

заочна форма навчання

	Кількість годин		
	Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота
Змістовий модуль 1. Загальні підходи до екологічної та енергетичної модернізації територій			
Тема 1. Екологічна і енергетична модернізація розвитку територій: основні категорії, форми і завдання	1		20
Тема 2. Природна, демоекономічна та виробничо-інфраструктурна складові соціально-економічного розвитку територій	1	1	20
Тема 3. Стратегічне управління соціально-економічним розвитком громад в контексті досягнення цілей сталого розвитку	2	1	22
Змістовий модуль 2. Прикладні аспекти екологічної та енергетичної модернізації територій			
Тема 4. Екологічний аудит території та екологічна паспортизація об'єктів	1		20
Тема 5. Схеми санітарного очищення населених пунктів. Місцеві плани і програми поводження з відходами	1		18
Тема 6. Розвиток проєктів зеленого бізнесу в громадах	1	1	18
Тема 7. Енергетичний аудит об'єктів житлового фонду та соціальної інфраструктури і реалізація проєктів енергозбереження для ОТГ	1	1	20
Разом	8	4	138

5. ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Змістовий модуль 1. Загальні підходи до екологічної та енергетичної модернізації територій

Практичне заняття №1

Тема: Екологічна і енергетична модернізація розвитку територій: основні категорії, форми і завдання

Мета: вивчити основні категорії, форми і завдання екологічної і енергетичної модернізації розвитку територій.

Питання для обговорення:

1. Поняття про територію, регіон, регіональний розвиток.
2. Теоретичні та нормативні аспекти екологічної модернізації економіки.
3. Форми ресурсно-інноваційних стратегій екологічного розвитку.
4. Соціальні виміри еколого-енергетичної модернізації.
5. Інституційне забезпечення еколого-енергетичної модернізації розвитку територій.
6. Принципи екологозбалансованого і енергобезпечного розвитку громад.

Практичне заняття №2

Тема: Природна, демоекономічна та виробничо-інфраструктурна складові соціально-економічного розвитку територій

Мета: вивчити передумови регіонального розвитку.

Питання для обговорення:

1. Структура природно-ресурсного потенціалу.
2. Класифікація природних ресурсів і умов. Роль ПР у формуванні навколишнього середовища та місцевому економічному розвитку.
3. Природно-екологічні і еколого-енергетичні особливості розвитку регіонів.
4. Місцевий ринок праці. Кадрове забезпечення соціально-економічного розвитку територій.
5. Виробнича й інфраструктурна складові еколого збалансованого розвитку громад.
6. Перспективи розвитку виробничого сектора і інфраструктурної ланки в забезпеченні еколого збалансованого розвитку територій.

Практичне заняття №3

Тема: Стратегічне управління соціально-економічним розвитком громад в контексті досягнення цілей сталого розвитку

Мета: ознайомитися зі стратегічним розвитком територій.

Питання для обговорення:

1. Розробка стратегій соціально-економічного розвитку громад на основі принципів сталого розвитку.
2. Оптимізація екологічного каркасу території громади.
3. Розроблення програм комплексної екологічної оптимізації території громади.
4. Напрямки і підходи щодо організації природоохоронної діяльності і створення заповідного фонду.
5. Комплексні програми охорони довкілля на території громад

Змістовий модуль 2. Прикладні аспекти екологічної та енергетичної модернізації територій

Практичне заняття №4

Тема: Екологічний аудит території та екологічна паспортизація об'єктів

Мета: вивчити підходи до екологічного аудиту і паспортизації.

Питання для обговорення:

1. Нормативно-правові основи проведення екологічного аудиту.
2. Методичні підходи до оцінки природно-ресурсного потенціалу.

3. Діагностика негативних природних і природно-техногенних процесів.
4. Оцінка техногенного впливу на навколишнє середовище.
5. Нормативно-правові основи екологічної паспортизації об'єктів.
6. Облік об'єктів, що є причиною шкідливого впливу на довкілля.
7. Оцінювання класу екологічної небезпеки об'єкту та його вплив на довкілля.
8. Контроль за станом екологічної безпеки.
9. Аналіз найважливіших екологічних проблем, які потребують вирішення на місцевому рівні.

Практичне заняття №5

Тема: Схеми санітарного очищення населених пунктів. Місцеві плани і програми поводження з відходами

Мета: ознайомитися з порядком складання схем СОНП і місцевих планів поводження з відходами.

Питання для обговорення:

1. Розробка комплексних заходів щодо забезпечення нормативного стану навколишнього середовища та його безпеки при експлуатації та введенні у дію схеми санітарного очищення населених пунктів.
2. Розробка планів із санітарного очищення. Проектування, будівництво, реконструкція, розширення об'єктів поводження з побутовими відходами, їх основних параметрів і місць розміщення.
3. Планування фінансування заходів, передбачених схемою.
4. Оцінка формування окремих видів відходів і вторинних ресурсів.
5. Розрахунок ефективності використання вторинної сировини.
6. Світовий і вітчизняний досвід в галузі поводження з ТПВ.
7. Нормативна база і методи утилізації відходів.
8. Складання місцевих планів поводження з відходами.

Практичне заняття №6

Тема: Розвиток проєктів зеленого бізнесу в громадах

Мета: навчитися розробляти і впроваджувати «зелені» проєкти.

Питання для обговорення:

1. Розробка і впровадження програми стимулювання розвитку зеленого підприємництва в громадах.
2. Бізнес-планування.
3. Зелені стартапи. Зелена економіка.
4. Органічне землеробство.
5. Пошук грантів під екологічні проєкти.
6. Огляд успішних проєктів зеленого бізнесу в різних сферах господарювання.

Практичне заняття №7

Тема: Енергетичний аудит об'єктів житлового фонду та соціальної інфраструктури і реалізація проєктів енергозбереження для ОТГ

Мета: ознайомитися з енергетичною модернізацією територіального розвитку.

Питання для обговорення:

1. Поняття про енергоефективність.
2. Енергоефективна громада: шляхи досягнення.
3. Поняття про енергетичний аудит форми енергетичного аудиту.
4. Головні підходи і організація проведення енергетичного аудиту будівель.
5. Звіт про енергоаудит.
6. Енергетичний сертифікат будівлі.
7. Проєкти термомодернізації

6. Комплексне практичне індивідуальне завдання

Індивідуальні завдання з дисципліни «Екологічна та енергетична модернізація розвитку територій» виконуються самостійно кожним студентом на основі вільного вибору теми завдання. КППЗ охоплює усі основні теми дисципліни. Метою виконання КППЗ є поглиблення знань студентів у тих темах курсу, що найменш розглядаються у лекційних і практичних заняттях. При виконанні та оформленні КППЗ студент може використати комп'ютерну техніку, інформацію з Інтернету, статистичний, довідковий та інші необхідні матеріали. Виконання КППЗ вимагає від студентів навичок опрацювання статистичних показників, вміння робити агроекологічні розрахунки, аналізувати і систематизувати використану інформацію, робити висновки та рекомендації щодо вирішення поставлених екологічних проблем. КППЗ оцінюється за 100 – бальною шкалою з наступним її переведенням у середньозважену величину в залежності від питомої ваги відповідної складової залікового кредиту.

Варіанти КППЗ з дисципліни «Екологічна та енергетична модернізація розвитку територій»

1. Екологічна модернізація – ключовий фактор забезпечення відповідального бізнесу.
2. Екологічна модернізація економіки як необхідна умова сталого розвитку суспільства.
3. Екологічна модернізація підприємства.
4. Екологічна модернізація соціально-економічного розвитку регіону.
5. Екологічний контроль у системі поводження з відходами
6. Загальна характеристика системи збирання, транспортування та розташування твердих побутових відходів.
7. Інвентаризація місць розміщення ТПВ.
8. Індикатори екологічної модернізації соціально-економічних систем у контексті зеленого зростання економіки регіону.
9. Компонентний склад ТПВ.
10. Модернізація системи екологічної безпеки еколого-економічного розвитку.
11. Надання послуг з вивезення ТПВ
12. Основні вимоги до операцій поводження з відходами.
13. Оцінка ефективності екологічної модернізації виробництва.
14. Перспективи розвитку екологічного підприємництва в Україні.
15. Роздільне збирання ТПВ.
16. Санітарно-епідеміологічні властивості ТПВ.
17. Сортування ТПВ
18. Спалювання твердих побутових відходів
19. Утворення, накопичення та розміщення твердих побутових відходів.
20. Хімічний склад ТПВ. Фізичні властивості ТПВ.

7. Самостійна робота

№ п/п	Тематика
1.	Принципи екологозбалансованого і енергобезпечного розвитку громад
2.	Роль ПР у формуванні навколишнього середовища та місцевому економічному розвитку
3.	Природно-екологічні і еколого-енергетичні особливості розвитку регіонів
4.	Перспективи розвитку виробничого сектора і інфраструктурної ланки в забезпеченні еколого збалансованого розвитку територій
5.	Напрямки і підходи щодо організації природоохоронної діяльності і створення заповідного фонду

6.	Комплексні програми охорони довкілля на території громад
7.	Методи діагностики та аналізу найважливіших екологічних проблем, які потребують вирішення на місцевому рівні
8.	Аналіз найважливіших екологічних проблем, які потребують вирішення на місцевому рівні
9.	Складання місцевих планів поводження з відходами
10.	Світовий і вітчизняний досвід в галузі поводження з ТПВ
11.	Огляд успішних проєктів зеленого бізнесу в різних сферах господарювання
12.	Звіт про енергоаудит
13.	Проєкти термомодернізації

8. Тренінг з дисципліни

Тематика: Розробка проєкту схеми благоустрою населеного пункту

Вибір поселення довільне за бажанням студента.

9. Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

У процесі вивчення дисципліни «Екологічна та енергетична модернізація розвитку територій» використовуються наступні засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання:

- стандартизовані тести;
- поточне опитування;
- залікове модульне тестування та опитування;
- презентації результатів виконаних завдань та досліджень;
- оцінювання результатів КППЗ;
- студентські презентації та виступи на наукових заходах;
- контрольна робота;
- інші види індивідуальних та групових завдань.

10. Критерії, форми поточного та підсумкового контролю

Підсумковий бал (за 100-бальною шкалою) з дисципліни «Екологічна та енергетична модернізація розвитку територій» визначається як середньозважена величина, залежно від питомої ваги кожної складової залікового кредиту:

%

Заліковий модуль 1	Заліковий модуль 2 (контрольна робота)	Заліковий модуль 3 (підсумкова оцінка за КППЗ, враховуючи поточне опитування)
30%	40%	30%
1. Опитування (тестування) на заняттях: 3 теми по 5 балів – тах 15 балів. 2. Письмова робота – тах 85 балів.	1. Усне опитування (тестування) на заняттях: 4 теми по 5 балів – тах 20 балів. 2. Письмова робота – тах 80 балів.	1. Підготовка КППЗ – тах 40 балів. 2. Захист КППЗ – тах 40 балів. 3. Участь у тренінгах – тах 20 балів.

Шкала оцінювання:

За шкалою університету	За національною шкалою	За шкалою ECTS
90–100	відмінно	A (відмінно)
85–89	добре	B (дуже добре)

75-84		C (добре)
65-74	задовільно	D (задовільно)
60-64		E (достатньо)
35-59	незадовільно	FX (незадовільно з можливістю повторного складання)
1-34		F (незадовільно з обов'язковим повторним курсом)

11. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна

№	Найменування	Номер теми
1	Електронний варіант лекцій	1–7
2	Тестові завдання (електронний варіант)	1–7
3	Контрольні роботи (у т.ч. електронний варіант)	1–7

Рекомендовані джерела інформації

Перелік методичних вказівок та матеріалів

1. Багорка М. О. Маркетингова стратегія підприємств органічної продукції: монографія. Полтава : Укрпромторгсервіс, 2018. 333 с.
2. Бегей С. В. Шувар І. А. Екологічне землеробство : підручник. Львів : Новий Світ-2000, 2018. 432 с.
3. Екологічна безпека : навч. посіб. / В. П. Петков, С. В. Петков, Є. Ю. Соболь та ін.; за заг. ред. В. П. Петкова. К. : КНТ, 2021. 216 с.
4. Інституціоналізація публічного управління та адміністрування у контексті інноваційного розвитку сільських територій : теорія і практика [Текст] : монографія / А. С. Даниленко, П. І. Юхименко, Т. В. Сокольська та ін. ; за заг. ред. А. С. Даниленка. К. : ЦУЛ, 2018. 320 с.
5. Колодійчук І. А. Формування територіально збалансованих систем управління відходами : регіональний вимір: монографія. Львів : ІРД ім. М. І. Долішнього, 2020. 524 с.
6. Концепція регулювання розвитку еколого-економічного простору в природокористуванні агроєкосистем (Методичні рекомендації). К. : ДІА, 2019. 15 с.
7. Краснянський М. Ю. Екологічна безпека: навч. посіб. К. : Кондор, 2018. 179 с.
8. Ортіна Г. В., Сокіл О. Г., Прус Ю. О., Застрожнікова І. В., Єфіменко Л. М Сталій розвиток місцевих громад в умовах децентралізації: монографія. Мелітополь: ФОП Однорог Т. В., 2019. 171 с.
9. Плотнікова М. Ф. Розвиток сільських територій : багатофункціональний підхід : монографія. К. : Ліра-К, 2019. 268 с.
10. Сталій розвиток сільських територій: монографія / за ред. Т. Зінчук, Ю. Раманаускаса ; пер. з англ. К. : ЦУЛ, 2019.
11. Територіальні громади в умовах децентралізації : ризики та механізми розвитку: монографія / Л. Я. Бенюк, М. М. Біль, Г. В. Возняк та ін. ; за ред. В. С. Кравців, І. З. Сторонянської. Львів : ІРД ім. М. І. Долішнього НАН України, 2020. 532 с.

Інформаційні ресурси

1. Асоціація природоохоронних територій України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zarovidnyk.org/>
2. Законодавство України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.kiev.ua/>
3. Державний комітет статистики України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/>